

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 070(801.8)

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ В СОЦІОКОМУНІКАТИВІСТИЦІ

Ольга Біличенко
(Слов'янськ, Україна)

У статті зосереджено увагу на деяких проблемах художнього тексту в соціальній комунікації. Особливу увагу приділено теоріям Р.Барта, Ю.Лотмана, Ж.Дерриді.

Ключові слова: *текст, інтерпретація тексту, соціальні комунікації.*

В статье сосредоточено внимание на некоторой проблеме художественного текста в социальной коммуникации. Особенное внимание уделено теории Р.Барта, Ю.Лотмана, Ж.Дерриди.

Ключевые слова: *текст, интерпретация текста, социальная коммуникация.*

In the article attention is paid to some problems of literary text in social communication. Particular attention is paid to the theory of R.Bart, U.Lotman, G.Derrida.

Key words: *text, interpretation of the text, social communication.*

Постановка проблеми. За умов розповсюдження діалогічності формується новий комунікативний простір, коли комунікація стає об'єктом дослідження різних наук. Кожний напрямок теорії комунікації розробляє свій аспект. Але замкненість на власній ділянці досліджень обмежує перспективу пошуку.

Процеси комунікації виступають ключовими в цивілізаційних процесах, що обумовлює **актуальність** і множинність напрямків дослідження, зокрема тексту в межах соціальної комунікації.

Дослідження тексту в комунікативному аспекті активізувалися в другій половині минулого століття. Є.В.Колшанський підкреслював, що текст найтіснішим чином пов'язаний з мовнорозумовою діяльністю людини і тому його структура відтворює логічні взаємозв'язки між відповідними комунікативними діями [5].

Основи системно-комунікативної концепції тексту представлені в дослідженнях Є.В.Сидорова, який текст розглядає як цілісну підсистему акту мовленнєвої комунікації [9, с.119]. Текст визначається автором як система значень і знакових послідовностей і втілює модель сполучення комунікативної діяльності адресата та відправника повідомлень. Системний склад тексту як один з найважливіших аспектів його внутрішньої організації включає підсистеми (субтексти), до яких належить висловлювання, надфазова єдність або група

таких єдностей, а також елементарні висловлювання, що містять суцільну модель елементарної мовнорозумової дії. Сутність тексту як комунікативної системи визначається дією закону його системної комунікації, включає функціональну і якісну визначеність тексту.

Плідно працюють в області комунікативного дослідження тексту Н.С.Болотнова та М.Ф.Олиференко, в концепціях яких втілені теоретичні основи комунікативного підходу до художнього тексту [1; 3]. Відштовхуючись від праць Колшанського 80-х років про комунікативну природу тексту, вони розглядають двоспрямованість тексту. За переконанням дослідників текст спрямований, з одного боку, до позамовленнєвої діяльності, з іншого боку, він пов'язаний з мовномислительною діяльністю того, хто говорить, внаслідок чого його змістовна структура в значній мірі обумовлена зв'язками з уявними подіями.

Метою нашої статті є спроба визначити напрямки дослідження тексту як одиниці соціальної комунікації.

Поставлена мета обумовила наступні **завдання**:

1. Узагальнити досвід соціокомунікативного напрямку досліджень тексту;
2. Визначити подальші напрямки соціокомунікативного дослідження тексту.

У відповідності з метою й завданнями в нашій роботі застосовуємо загальнонауковий та комплексний **методи**, які дають можливість адекватно відображати всю багатоманітність і складність комунікативних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні накопичено великий обсяг комунікативного аналізу в різних сферах людського буття. Комунікація входить до числа постійних об'єктів дослідження гуманітарних наук. Без теоретичного знання досить складно аналізувати і прикладні проблеми.

Текст виступає як складна динамічна система, структура якої відтворює та фіксує різні етапи процесу формування цього процесу. Позиційний інтервал виступає фазою становлення цілісності. Для того, щоб описати структурну та інформаційні складові, було введено в науковий обіг поняття симетродинаміки як процесу надходження повторів за текстом. Це дало можливість виявити та зафіксувати характер структурування тексту і становлення інформаційного поля на кожному етапі розвитку тексту як цілого.

Динаміка повторюваних одиниць дала можливість виявити різні типи процесу становлення тексту, тобто формування структурної та інформаційної цілісності через розгортання симетричного компоненту тексту за ступенем зменшення або сходження: висхідний, низхідний, висхідно-низхідний та низхідно-висхідний. Процес формування тексту як цілого в його структурних та інформаційних компонентах відображає динаміку повторів як елементів симетрії. Так для художнього поетичного тексту характерним є висхідно-низхідний тип.

Висока інформаційна насиченість художнього тексту (нехудожні тексти характеризуються установкою на однозначність сприйняття) досягається тим, що структурна закономірність не залишає в ньому інформативності. Художній текст з точки зору інформаційної насиченості завжди менше за обсягом еквівалентного йому нехудожнього тексту. В основі художнього тексту лежить код природної мови, але в самому тексті створюється власна кодова система, яку реципієнт повинен “дешифрувати” (“декодувати”), щоб зрозуміти текст. Тому будь-який художній текст закодований як мінімум два рази (належить до так званих вторинних моделюючих систем).

Художній текст одержує смисл у складному динамічному контексті. Сюжетний текст обов'язково становить собою оповідь. При цьому, якщо в системі активізуються парадигматичні відносини, то в оповіді на перший план виступає синтагматика. Художній текст може бути розглянутий як ієрархія синтагматичних структур. Тому текст може бути представлений як модель і структура оповіді, в той же час, як єдність інформаційного потоку.

Незважаючи на наведені ознаки, поняття тексту важке для визначення. Для інтерпретації тексту важливі не тільки перелічені властивості тексту, але й внутрішньо-текстові зв'язки, тому що без них художні твори взагалі втрачають своє значення.

Намагаючись розглянути особливості тексту в системі соціальної комунікації, ми виокремимо три семіотичні моделі комунікації, які дадуть можливість це зробити: Р.Барта, Ю.Лотмана і Ж.Дерріди. Деякі з названих дослідників не використовували слово “комунікація”, але важливим є те, що вони тим або іншим чином структурували той простір, де протікає комунікація й розглядали текст у межах цього простору.

Провідна роль у вивченні художнього тексту в західному структуралізмі належить Ролану Барту. Він дає визначення тексту, відмінне від визначення твору. Саму необхідність давати нові визначення, Р.Барт пояснює загальним епістемологічним зрушенням, яке знищило попередні уявлення про об'єкт дослідження та роль суб'єкта. Співвідношення твору й тексту – це ключова проблема, яка все більше досліджується. Від вивчення творів в їх жанровій типології відбувається перехід до глибшого аналізу тексту, передачі усного мовлення письмово й до дослідження сприймання тексту його читачами [2, с.384]. Поява нового об'єкта – тексту – в Барта пояснюється зміною методу дослідження. Раніше позиція спостерігача в наукових дослідженнях не враховувалася, тобто вважалася абсолютною і об'єктивною. У зв'язку із змінами, що торкнулися всіх наукових дисциплін, позиція спостерігача почала аналізуватися.

Науковець доводить, що можливе численне та різне прочитання художніх творів. Так він вводить поняття тексту, яке виникає в процесі читання: “Текст відчувається тільки в процесі роботи, виробництва [2, с.415]”. Множинність текстів може міститись в будь-якому творі. Текст існує тільки в дискурсі. Барт зазначає, що текст – це не застигле визначення, а навпаки те, що виникає в русі [2, с.415].

У традиціях постмодернізму літературний твір розглядається більше як “текст”, а не “твір”. Текст у тому розумінні, як це робить Р.Барт, стає відкритим у безкінечності значаючого й сам починає брати участь у створенні нових смислів, на відміну від “твору”, який “моноістичний”, замкнений, цілісний, статичний. Тим самим художній текст виходить на інший рівень культурного, психологічного, соціального буття [2, с.350].

Бартовський текст – це відновлений у правах інтертекст, один з його різновидів. Він виникає в результаті трансформації або перетворення попередніх категорій як поле методологічних операцій та існує тільки в дискурсі. Барт наполягає на можливості створення читачем на основі “гено-тексту” нового семіотичного утворення, нового культурного простору. Текст, з одного боку, розглядається як органічна частина певного культурного контексту, який і визначає розвиток та структуру певного тексту, з іншого боку – як результат

певного історичного розвитку знання. Стосунки з іншими текстовими знаками переважно визначаються не автором, як і змістовність усього тексту, тобто вони не детерміновані історичним рівнем тексту, їх становлення відбувається в процесі читання, в читацькому сьогоденні, тобто належить трансісторичному рівню тексту. В цьому контексті можна говорити про те, що будь-який текст є потенційно нескінченним в прочитанні, разом з тим він виступає частиною культурного стану читача.

У багатьох роботах Ю.Лотмана говориться про неоднозначність як про визначальну характеристику художнього тексту. Саме ця характеристика робить можливим постійне звернення до художнього тексту, його постійне читання, оскільки в цьому випадку можливим стає одержання нових знань під час читання відомого тексту.

Феномен читання вже відомого художнього тексту приводить Ю.Лотмана до визначення двох відомих типів одержання інформації. Автор писав, що можна розглядати два випадки збільшення інформації, якою володіє певна особа або група осіб. Перший – це одержання ззовні. В цьому випадку інформація формується десь на стороні й у константному обсязі передається реципієнту. Другий – будеться інакше: ззовні надходить тільки певна частина інформації, яка відіграє роль подразнювача, що викликає збільшення інформації всередині свідомості одержувача [7, с.18–19].

У своїх пізніх роботах Ю.М.Лотман розглядає текст як надзвичайну семіотичну структуру. На відміну від ранніх робіт, де він переважно звертав увагу на структурні елементи, текст – це відкритий простір змістоутворення, якому властиві ті ж функції, що визначають інтелектуальну здібність. Перш за все, це комунікативна функція, або функція передачі інформації. Виходячи з того, що між елементами тексту можуть складатися додаткові структурні зв'язки, текст набуває характеру інваріанту. Так само як і Р.Барт, Лотман зазначає, що якщо вивчати сучасну літературу не з позиції письменника, як це було прийнято, а з позиції читача, варіативність тексту стане очевидною. І Р.Барт, і Ю.Лотман шукали нові шляхи вивчення літератури. Лотман зазначав, що можна розглядати поняття “художня література ХХ століття” як певний текст, що належить описати, із складними відносинами варіативних та інваріантних, позасистемних і системних зв'язків.

Художній текст, що становить собою застиглу форму буття, знов набуває початку буття за умови встановлення спілкування автора й читача. Так починається життя в культурі, що представляє діалог читача з героями, авторами, іншими читачами, критиками, епохами, культурами тощо.

Специфіка сучасного гуманітарного знання визначається впливом постструктуралістсько – деконструктивістсько – постмодерністського комплексу, який сформувався на основі синтезу загальнотеоретичних і методологічних принципів, понятійного апарату й аналітичного інструментарію, вироблених у постмодерну добу. Деконструктивістська теорія комунікації розроблена французьким ученим Ж.Деррідою. Її сутність полягає у відході від розуміння комунікації як процесу переважно знакового. Згідно теорії Дерріди значення знаку як засобу комунікації міститься не в самому тексті, а в його розумінні і відношенні до знаку, що складають у них учасники комунікації. Для Ж.Дерріди не існує чіткого розмежування текстів на літературний і не літературний. Це зближення дослідницьких уявлень про об'єкт гуманітарного пізнання пояснюється

соціокомунікативною природою людської діяльності. Будь-який твір несе в собі для іншої людини повідомлення, яке може сприйматися. Ця об'єктивна властивість творів, створених людиною і таких, що сприймаються іншою людиною, усвідомлюється і розглядається в широкому розумінні, як “текст”.

Висновки. З огляду на наведені теорії та моделі вивчення тексту в соціокомунікативістиці, ми бачимо, що спостерігається множинність підходів і напрямків, які доповнюють один одного і сприяють більш повному розкриттю його природи. Такий стан справ як в дзеркалі відбиває ситуацію, яка склалася в сучасній гуманітарній науці, характерна риса якої, на нашу думку, парадигмальність, яка забезпечує аналіз об'єкту за різними напрямками, тобто в різних парадигмах знання, що є показником зрілості гуманітарної науки, показником прогресу знання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Смысловая структура текста // Текст как объект многоаспектного исследования: Сб. ст. – Спб.–Ставрополь, 1998. – 216 с.
2. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р.Барт. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
3. Болотнова Н.С. Художественный текст в коммуникативном аспекте: поиск ключем к эстетическому коду / Н.С.Болотнова // Слово. Семантика. Текст: Сб. науч. тр. – Спб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2002. – С. 137–143.
4. Деррида Ж. Введение / Ж.Деррида // Гуссерль Э. Начало геометрии. – М.: Наука, 1996. – С. 5–10.
5. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка / Г.В.Колшанский. – М.: Наука, 1984. – 175 с.
6. Лотман Ю.М. О двух моделях коммуникации в системе культуры // Избранные статьи: в 3 т. / Юрий Михайлович Лотман. – Таллинн, 1992. – Т.1. – С. 87.
7. Лотман Ю.М. Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман. – М.: Радуга, 1970. – 271 с.
8. Сидоров Е.В. Референции, экспрессия, когнитивность и коммуникативное назначение языка / Е.В.Сидоров // Знание языка и языкознание: Сб. ст. – М.: Наука, 1991. – С. 119–131.

УДК 811.161.1'42

ЛИНГВОГЕНДЕРОЛОГИЧЕСКИЕ СТЕРЕОТИПЫ В АРМИИ

Наталія Васюкова

(Київ, Україна)

У статті розглянуто стереотипні образи військовослужбовців, що є сформованими на підґрунті гендерного чинника, а також особливості їхньої лінгвістичної реалізації в матеріалах Інтернет-форумів.

Ключові слова: лінгвістика, гендер, стереотип, лінгвокультурологія

В статье рассмотрены стереотипные образы военнослужащих, сформированные на основе гендерного принципа, а также особенности их лингвистической реализации в материалах Интернет-форумов.